

Перелітні птахи

Мартін Андерсен-Нексе

Новела

Переклад: Ольга Сенюк

Петер-Миколай-Фердінанд-Бальтазар Расмуссен К'єнг, що його наймення за непохитними законами слуху, про які тутка не місце розважати, з плином часу склалося в "Царя Навуходоносора", набачився за свій вік світу й людей.

За фахом він був швець, а з натури — мандрівний челядник. Він належав до тих, хто на собі відчув обертовий рух землі; такі люди неодмінно кружляють навколо неї на власний розсуд. Йому було аби йти та йти, невідоме наче саме тягло його за ноги, він не знав нічого кращого, як вирушати в дорогу, байдуже куди. Так не раз він ішов від свого щастя, однак, може, тому й почувався щасливим.

Він пішки сходив більшість цивілізованих країн, а до цивілізованих, на його тверду думку, належали ті країни, де носили шкіряне взуття. Він знав німецькі заїзди і французькі гостинці, як свою кишеню, перебирався кілька разів через Альпи й Піренеї, стояв однією ногою в Швейцарії, а другою у Франції і плював горяком на італійський бік. Побував він також на Сицилії, на Гібралтарі та в Малій Азії.

У своїх мандрах він вивчив усі таємниці сучасного транспорту, знав, де можна примоститися між колесами під товарним вагоном, де краще себе видати за подорожнього, що загубив квиток, а де розраховувати на добродушність залізничників. З Гібралтара він подався на Сицилію, сховавшись у трюмі великого судна. Голод вигнав його на поміст, і дорога коштувала йому добрячої прочуханки та ненастанних погроз, що його викинуть у море акулам; але свого він таки домігся.

Із Сицилії він мав їхати до Греції на іншому кораблі, вже найнявшись за кочегара. Та скоро виявилось, що коло печі він нічого не тямить, тому його висадили на суходіл у Бріндізі. Тоді він узяв ноги на плечі й рушив на північ уздовж Адріатичного моря, а потім другим берегом у південному напрямку. Ця мандрівка забрала в нього кілька місяців, але ж він таки дістався, куди хотів, — а час скрізь однаковий. Цар Навуходоносор мав у собі щось від терплячості мандрівної зірки, він подорожував задля самої подорожі, не ставлячи й не шукаючи ніякої мети, — досить було того, що він рухався. На Балканському півострові він попав до рук розбійникам, але ті, дослідивши одяг бранця, з великою ганьбою прогнали його.

— Миша врятувала царя звірів, а воша — Царя Навуходоносора, — любив він казати й велично підносив руку.

Він вирішив гайнути до Америки, зачувши, що там пахне золотом. Але в Каліфорнії швидко переконався, що золото надто важка ноша для мандрівного челядника, і, вмостившись між вісями потяга, що віз вугілля, поспішився назад до Нью-Йорка. Дорогою він пересвідчився, що американці справді практичні люди. В Німеччині залізничники звичайно світили попід вагонами, виловлюючи зайців, вели їх до

начальника, там допитували, тоді судили і врочисто висилали за зловживання громадським добром. В Америці ж один чоловік оббігав потяг з кишкою, поливаючи вісі холодною водою. Згодом, коли потяг зачинав скажено мчати, мокра одежа замерзала, і людина вже довіку не могла позбутися ревматизму в лівій лопатці.

Із Нью-Йорка Цар Навуходоносор пробував дістатися до Копенгагена, наймаючись на судно то кухарем, то простим матросом, та як йому не пощастило, він одного дня звалився посеред вулиці, наче в нападі епілепсії. Тепер йому залишалося тільки в слухну хвилину ледь розплющити очі й прошепотіти: "Данець". Його миттю спровадили до данського консульства, а там уже постаралися відправити на батьківщину.

Авжеж, людей і світу він немало побачив! Завдяки своєму фахові він побував десь на половині нашої планети, бо знаходив роботу в кожному великому місті, — щоправда, працював він мало, щоб більше побачити, — і, так би мовити, мимохідь пізнавав нові таємниці свого ремесла. Він небагато пошив черевиків, але ті, що вийшли з-під його рук, були просто мистецькими витворами. Його черевики можна було впізнати серед тисячі інших, поки від них лишався бодай клапоть; уже як він мав у руках шматок шкіри, то його праця очі в себе вбирала.

Цар Навуходоносор посміхався, згадуючи вбогі шевські майстерні в себе на батьківщині. Але віднині й там почнеться нова хвиля, бо він мав намір осісти вдома й використати весь надбаний у світах досвід, пам'ятаючи, що батьківщині треба віддати найкращі свої знання. Тож, погулявши з місяць, щоб призвичаїти шлунок до вітчизняного харчу, він став на роботу до майстерні.

Однак Цар Навуходоносор звик обертатися в широкому просторі, де діють великі, прості закони. За свої мандри він пізнав, що означає зайвина, і завше уникав її; життя добре навчило його, що серед того, чим користуються вдома, багато є непотрібного, тому з винятковим хистом узявся до спрощення. Складний інструмент, що ним користується данський швець у роботі, може здатися кумедним тому, хто, сидячи на узбіччі дороги, майстрував прегарне взуття, мавши тільки шило, ніж, дратву та уламок ніжки від столу — глянсувати готового черевика.

Тому Цар Навуходоносор у кожній майстерні, куди лиш ставав на роботу, хутко розпродував усе зайве; і хоч взуття в нього виходило не гірше, ніж досі, майстрам це не подобалось, і вони вираховували за спорядження з його платні. А самого Царя Навуходоносора виганяли геть, ще й погрожували поліцією.

Тоді він почав працювати вдома і свій метод спрощення поширив не тільки на інструмент, а й на матеріал. Цар Навуходоносор навчився в чужих краях цінувати картон і з докладно розміряної в майстра шкіри на пару взуття якимось дивом вигадував цілу купу залишків. Він їх продавав і свій недільний відпочинок розтягав аж до четверга.

Приятелі вважали його за генія — тобто за такого, що міг за один мент і, так би мовити, з нічого пошити рідкісної краси черевики, але понад усе любив ледаче, хай навіть і голодне, життя та ще чарку горілки.

Цар Навуходоносор без сумніву був геній. Коли він працював, то вже працював: жадного зайвого руху. Шив, аж гай шумів, — і на тобі; дві пари жіночих черевичок готові, а ще тільки п'ята година! Потім він пропивав свій подвійний заробіток, укладався спати на купі шутру чи десь за живоплотом, а другого ранку міг знову взятися до роботи, якби була доконечна потреба.

Але він дуже рідко брався до роботи другого ранку, бо волів пошити три пари взуття за один день, аніж працювати два дні поспіль.

Коли Цар Навуходоносор працював, то нічим не журився, та розігнувши спину, щоб відпочити, часом помічав, що він сам. Раз по раз перед ним поставав найбезглуздіший факт, що людям ніколи. Господи боже, ніколи погуляти! Цього він не міг збагнути, але що було, те було.

Його аж сміх брав — отакі диваки! — і минув довгий час, поки Цар Навуходоносор перестав сміятися й переконався, що він людина самотня. Приятелі просто залишили Царя Навуходоносора з його звичками й віддалилися, — може, трохи зніяковіло, — щоб не відставати від доби. Зробилися поважними громадянами, дрібними власниками з круглим черевцем і громадськими зацікавленнями. Вони починали роботу о сьомій годині ранку, а кінчали о шостій — по них він міг би наставляти годинника, якби мав його. Вечори вони присвячували політичним сходинам. А ще, звісно, всі поодружувалися і в неділю по обіді вирушали з дружинами й дітьми до цирку. І це вони звали відпочинком! Тьху!

Та й ті, що розважалися в шинку, були вже люди не його натури: туди приходили тепер не відпочити після роботи, там собі влаштовували гульню професійні шахраї. А Цар Навуходоносор ніколи не був шахраєм, він просто вільна людина, що до того ж побувала в світах і всього набачилась, поки його приятелі тягли ярмо.

Ну, дідько з ними! Хочуть збігатися на фабрики і в майстерні за годинниковою стрілкою — хай біжать! Цар Навуходоносор працюватиме вдома, не допоможуть ніякі заходи, він сам собі пан. Він не бажає, щоб майстер заглядав йому в руки. І не вступить до профспілки, що орудує всім, навіть повітрям, яким ти дихаєш, — ні, хай їм біс!

Цар Навуходоносор сам собою порядкує, він хоче мати змогу шити за день три пари взуття, а дальші два гуляти. І ціну сам визначатиме.

Та одного дня, на превелике своє обурення, він дізнався, що профспілка заборонила працювати вдома.

— Ні, мене вони не зжеруть! — сказав він і не пішов до майстерні.

І, завдяки його хистові, майстри нишком давали йому роботу, коли треба було пошити щось особливо гарне.

Проте на щодень вони воліли обходитися без його допомоги: ніколи не можна було знати заздалегідь, що він утне. Бувало, візьме та й заноровиться серед дуже відповідальної роботи. Але ж Цар Навуходоносор не міг жити самим повітрям, чекаючи, поки хтось із донських аристократів, — а їх там було на пальцях полічити, — зітре підметки на черевиках.

Тож, як кожен геній, він одного дня дійшов висновку, що дома йому ніде

розігнатися. Не було іншої ради, як знову обернутися спиною до своєї мізерної вітчизни. Він беріг у серці пам'ять про широкий світ, де побував раніше, і завше вдячно згадував його. І Цар Навуходоносор відчалив у дорогу.

Однак він уже не мав давньої легкості, коли, немов той птах, відчував у крові потяг до мандрів і ніде не міг довго всидіти. Снага, що гнала його вперед, тепер зникла й лишилася тільки вагота, що тисла його до землі. Він не розумів, чому так вийшло, але що вдієш: йому тепер важко стало рушити в дорогу, так само як раніше важко було вдержатися на одному місці.

Він уже не міг податися світ за очі просто, щоб більше всього побачити, а почав дошукуватися мети й зважувати. Земне обертання не уявлялося вже йому низкою краєвидів з горами, річками й нескінченними білими стрічками доріг, тепер він міркував про мандрівку інакше: чи витримає він її? До неї ж бо треба мати дужі ноги, а шлунок такий, щоб міг і камінь перетравити. А в нього вже і те, й те подалося. Надто ж пригнічувало Царя Навуходоносора відчуття ваготи у всьому тілі, наче земля притягала його до себе. Ні, широкий світ з ненастанною метушнею й неспокоєм уже не вабив його. Цар Навуходоносор боявся знову вирушати в нього. Він стомився і прагнув спочинку. Домашнього затишку, смачної їжі, кімнатки, теплого одягу й чистої постелі — аж соромно признатися, чого йому тепер хотілося.

Він спробував заспокоїти своє бажання і на рік чи на два пристав до одної не вельми розумної жінки, що жила з випадкового заробітку, аби та про нього дбала. Вони повсякчас сварилися, за винятком тих хвилин, коли обоє були п'яні.

Зате він таким чином цілком вилікувався від туги за тим, що люди звуть домашнім затишком і родинним гніздом! Нехай інші собі його в'ють, а він знає, що то таке!

Цар Навуходоносор вирішив прилаштуватися в майстерні, але такого волоцюгу, яким він тепер став, ніхто не хотів брати на роботу. Отож він нарешті зважився, як великі люди в давнину, здатись на громадську опіку й постукав до брами притулку для вбогих на бульварі між Ерстедвей і Свінерюген.

Його відразу замкнули й дали в руки шило та дратву. Однак Цар Навуходоносор прийшов сюди не на те, щоб вести нечесну конкуренцію з іншими шевцями. Невже він виступав проти нормованого робочого дня й дисципліни в майстерні, щоб тепер сидіти й працювати у величезній залі, немов каторжник, маючи тільки годину на прогулянку в дворі, і то рівномірним кроком і в арештантському вбранні? Він любив волю ще дужче за своє ремесло, і ревматизм у лопатці та тремтіння рук, які лиш псували шкіру, коли він різав її ножом, спричинились до того, що його визнали непридатним.

Його перевели до легшої бригади, що, озброєна мітлами та лопатами, щодня заповнює міські майдани та мости. Він спроквола переходив з місця на місце, легенько водив мітлою по бруківці, горобці грайливо порпалися в купках сміття, а навколо вирувало гарячкове життя. Цар Навуходоносор дивився на ту життєву метушню з лагідною, виrozumілою усмішкою, як людина, що знає її ціну, але сама вибула з гри. Він нажився й набачився всього більше за будь-кого, і тепер той людський вир його не вабив. Тільки як він бачив, що хтось із каменярів на дорозі перебирався через купу

шутру чи глини до куртки, витягав пляшечку й любо прикладався до неї вустами, — по тілу йому пробігав треміт, і він відчував тугу за такою пляшечкою. Та взагалі йому було добре, справді добре, він нікому не заздирив, анітрішечки!

Якось після обіду Цар Навуходоносор підмітав майдан коло Гейбро, заглиблений у мирні, добродушні роздуми, і враз побачив таке, що порушило його філософський спокій і від чого серце закалатало дужче.

З боку Кебмагергаде через майдан ішла жінка в напрямку біржі. На голові в неї був солом'яний капелюшок, полакований начорно: криси спереду відпоролися й хляпали їй по носі, тож вона дивилася на світ поверх них, немов крізь забороло; туалет її доповнювали зношена французька шаль, порвана спідниця й полотняні стоптани черевики. Щоки й ніс у жінки вирізнялися на обличчі, немов червоні яблука. Вона йшла, випнувши груди й кокетливо вихляючи клубами. Черевиків вона не піднімала, а човгала ними по бруківці. Досвідченим своїм оком Цар Навуходоносор відразу визначив, що вона боїться загубити черевики: пришви на них були розідрані. А серце, що бурхливо калатало в грудях, підказало йому, що то Мальвіна — його дама серця, останнє, найбільше, але й нещасливе його кохання. Та, що ділила з ним ліжко й горілку; та, що її він лупцював, а вона, в свою чергу, його, — залежно від того, хто був п'яний; та, що з нею йому було так тяжко розлучитися того дня, як вони, після тверезих роздумів, постукали до брами притулку, — вона до жіночої половини, а він до чоловічої.

Отже, нині в неї вільний день, якщо вона вийшла в місто. Мальвіна, що від своєї конфірмації до вісімнадцяти років була коханкою одного старого графа, Мальвіна, що, попри свій хрипкий голос, була така освічена й зналася на всьому — від придворного звичаю до ночівлі в риштаку! Єдина істота на його життєвому шляху, що теж мала в крові потяг до мандрів.

І ось вона вийшла погуляти!

Його охопило непереборне бажання побути в її товаристві, ще хоч раз повеселитися з нею! Він уже хотів шпурнути мітлу й гукнути, щоб Мальвіна зачекала на нього, та враз у ньому прокинулась його давня винахідливість; він опустив мітлу, геть побілів, доплентався до наглядача Петерсена й спитав, чи не міг би він піти додому лягти, бо щось його тисне під серцем.

Наглядач Петерсен, знаючи, що Цар Навуходоносор не має вже більшого бажання, як на ціле життя лишитися в притулку, недовіжливо зиркнув спершу на свого годинника, тоді на регулювальника руху "під дзиґарями" і врешті на хворого. Вигляд у того справді-таки був кепський.

— А ви самі здужаєте дійти додому? — спитав наглядач.

— Та певне! Але якби я мав десять ере, то міг би під'їхати до самої брами.

— То нате десять ере й сідайте на омнібус, — сказав наглядач.

Проте Цар Навуходоносор не встиг на омнібус: він так знеміг, що не годен був підбігти. Тому пошкандибав до найближчої трамвайної зупинки. Однак трамвай теж рушив у нього перед носом, і Цар Навуходоносор підтюпцем побіг за ним, махаючи

водієві рукою.

Наглядач Петерсен задумливо похитав головою. З Царем Навуходоносором і справді не все гаразд, якщо він гадає догнати трамвай. Та нічого, зараз над'їде другий, їх багато на лінії.

Коли за обрахунками Царя Навуходоносора будинки сховали його від наглядача, він стишив ходу й завернув в інший бік. Тепер головне не викликати підозри й не попасти в руки якому поліцаєві. Тому за біржею він купив на два ере великого жовтого конверта, а на три — газету. Решту п'ять Цар Навуходоносор витратив на жувальний тютюн; сам він його не жував, але терпіти не міг, щоб у кишені в нього дурно теліпалися гроші. Потім він подумав собі, що можна віддати тютюн приятелям, а ще трохи згодом — що краще було купити на тих п'ять ере склянку молочного грогу. Але в нього була не така вдача, щоб шкодувати за тим, що вже зроблено. Він склав газету в конверт, щоб вийшов пакунок, і з таким забезпеченням під пахвою поважно рушив далі, немов посланець з важливим дорученням. Поліцай на мості скоса позирнув на нього, але він ішов спокійно, як людина з кришталево чистим сумлінням.

Деякий час він кружляв по вуличках за майданом Кристіанової гавані, аж поки завважив Мальвіну. Вона зникла в дверях будинку з багатьма вікнами на вулиці Королеви. Він подався просто за нею, вибрався на другий поверх і пішов темним коридором, з якого двері обабіч вели до кімнат.

— Добрий день, пані! — церемонно привітався він, почувши шелест спідниці в темряві. Тоді взяв Мальвіну за вуха й дзвінко поцілував в уста.

— Ох, як ти налякав мене, любий Носоре! Адже в такій темряві міг прискочити й чужий чоловік, — кокетливо сказала вона.

— Ви прийшли відвідати принца-наступника, люба пані? А може, його вже витурили?

— Ні, бо я чула, як він допіру плакав. Але в дверях немає ключа.

Цар Навуходоносор обмацав шпарку своїми вправними пальцями й зазирнув у неї.

— Тут нема нічого хитрого, — сказав він тихо, — аби тільки мати шматок дроту.

Якусь хвилю він розмірковував, тоді скрадливо підступив до сусідніх дверей, за якими чути було жіночу лайку та дитячий плач, витяг ключа й вернувся назад. Чужий ключ підійшов якнайкраще.

— Ну й спритний ти, Носоре, — ласкаво мовила Мальвіна.

— Ет, дурниці, просто господар тутешній — скупа гнида, він замовив для своєї касарні однакові замки до всіх дверей, — скромно відповів Цар Навуходоносор, встромляючи ключа на місце. — Таки скупа гнида!

— Пхе! — сказала Мальвіна і кокетливо вдарила його по пальцях жестом, що дуже далеко нагадував витончені графські манери. — В тебе на язиці завше сама гидота. А ми в своєму відділі міняємо білизну щотижня, щоб ти знав.

Цар Навуходоносор не зрозумів її; коли Мальвіна удавала з себе значну даму, він баранів, нічого не тямлячи. Але знав, що колись вона справді здобула гарне виховання.

— Прошу, пані! — сказав він, церемонно відчиняючи двері.

Вони зайшли до невеличкої, вбогої кімнати з тьмяним вікном на три стулки; четверта вже належала до кухоньки на два лікті завширшки й завдовжки, що її відгороджено в одному кутку кімнати тонкою переділ кою. В другому кутку утворився ванькирчик, де якраз уміщалося старе дерев'яне ліжко, закидане різним шматтям; під ліжком валялися порожні пляшки. З протилежного боку до стіни була приперта половина столу на двох ніжках, а під вікном стояла стара плетена колиска з шестимісячною дитиною, що спала бочком і тримала в роті смочок, влаштований з завіси. Ціла низка зужитих смочків звисала до підлоги і, як дитина смоктала, повільно ворушилася, наче важкі тороки. Другий, невикористаний кінець завіси був зачеплений на цвяшок.

Дво— чи трирічний хлопчик сидів на єдиному в кімнаті стільці коло вікна так, щоб міг дивитися на вулицю. Він був прив'язаний до стільця, а на підвіконні перед ним лежало кілька обсмоктаних слизьких скоринок з хліба. Коли вони зайшли, хлопчина спав, звисивши набік важку голову й посвистуючи носом. Він прокинувся і втупив у них великі очі.

— О любий хлопчику! — розчулено вигукнув Цар Навуходоносор і театралью простяг до дитини руки. — Ти пізнаєш свого рідного татка?

Вони розплутали хлопчика з мотузок, і Мальвіна взяла його на коліна, щоб сьак-так причепурити, а щасливий тато упадав коло них, голосно висловлюючи свій захват:

— Яка ж ти гарна, серденько моє! Як тобі личить ця материнська ніжність! Аби ти тільки бачила, як вона тобі личить!

Хлопчик цілком незворушно, з якимось неприродним спокоєм давав робити з собою що завгодно; він тільки важко й голосно сопів, нітрохи не виявляючи, що на нього бодай щось справляє враження. Здавалося, ніби він раз назавше поклав собі не брати участі в земному житті. Хлопець був обважнілий, наче сонний, не допомагав матері жадним порухом, тільки важко дихав, аж хрипів, — здавалося, що він мурчить з утіхи.

— Він просто липне до рук, — сказала Мальвіна. — Це з ніжності. Глянь, Носоре, який він дебелий! —

— Гріх було б сказати, що він дуже балакучий, — мовив задумливо Цар Навуходоносор. — Бозна, чи він узагалі колись заговорить. Скільки йому, властиво, років?

— Три, Носоре, йому вже три минуло. Господи, як ти міг забути!

Ет, чоловікові доводиться про важливіше думати. Три роки... Ну, то він ще має час виповісти все, що захоче, якщо йому судилося навіть стати депутатом ріксдагу. Почекай, він ще набалакає повен міх. До речі, ти думала про те, ким він буде, як виросте?

— О боже, ні! — злякано вигукнула Мальвіна.

— А це найважливіше! Тому що, бачиш, у такому маленькому клуночку є матеріал — людський матеріал, так би мовити. Хтозна, може, він ще урве собі цілий пиріг? Добре було б дожити до того часу.

— Я гадаю, він стане кондитером, — сказала Мальвіна, вчувши слово "пиріг"; вона

любила солодоші.

Цар Навуходоносор скривився:

— Не ображаючи пані, мушу сказати, що у вас, жінок, бідна уява. Ні, пора ручної праці минулася! Чи знаєш ти кращого майстра за Царя Навуходоносора? А що він має з того? Тепер основне — голова на в'язах, нині тільки вона все вирішує! А голову він має, цей пуцьверінок!

Цар Навуходоносор узяв хлопчикову голову у свої великі ручиська.

— Ну як, синку, є в цьому тісті дріжджі? — спитав він, сміючись крізь сльози.

Він так схвилювався, думаючи про синове майбутнє, що йому аж руки затрусилися.

— Хоч би що сказав, хоч би оком змигнув! Ну й норів у хлопця! А знаєш, Мальвіно, я відчуваю, як у його маленькій здібній головешці щось ворухиться. То мозочок крутиться! Він ще всього доскочить у житті, запам'ятай моє слово! І бачиш, який він незворушний! Наче маленький бог, що знає геть усе! Йому все за іграшки.

Цар Навуходоносор замовк і, насвистуючи, втупився кудись поперед себе. Замріявшись, він не почув, як Мальвіна попросила в нього хусточки, що її, до речі, в нього й не було. В далекому прийдешньому його життя знову повториться в синові, але в більших розмірах і щасливіше. Цар Навуходоносор сам колись ставив рекорди в ремеслі, що нині вже відживає свій вік; він сотні разів перемагав, однак не почувався переможцем. Зате син, коли виросте, всіх здивує. Цар Навуходоносор передчував, скільки бур доведеться синові зазнати, і йому аж у голові запаморочилось — він-бо сам не одне пережив.

Та ось прийдешнє поволі обернулося в сьогодення. Цар Навуходоносор, зітхнувши, спустився з неба на землю й виявив, що йому пересохло в горлі. Він неспокійно заходив по кімнаті, зазираючи в кожний куток.

— Цікаво, чи є там щось у пивниці? — мовив він, витягаючи з-під ліжка пляшки й роздивляючись на них до світла. — Порожньо-порожнісінько, вицідили все до краплі! Ти не знаєш, твоїй сестрі дають наборг у сусідній крамниці?

Мальвіна лиш мовчки похитала головою; вона не мала як відповісти, бо кінчиком хусточки пильно чистила дитині носа.

— Господи боже, таж їм добре живеться! Сестра заробляє на харчі для всієї родини, а чоловік її свої шістнадцять крон на тиждень може пропивати до останнього ере! І щоб їм не дали наборг краплі спирту! Я не годен такого збагнути! Синку, ти можеш сказати "тату"? Який ти вродливий! Їй же богу, Мальвіно, він схожий на нас обох! Це тому, що ми пасуємо одне до одного.

Він подався на кухню, не більшу за добрий стіл.

— На водогін їм, не бійся, стає. От марнотратники! Він знову вернувся до кімнати.

— Синку, ти можеш сказати "тату"? Поцілуй мене, кохана! Ох, як тобі личить дитина на колінах! Якби ти тільки знала, як вона тобі личить!

Але Мальвіна ображено дорікнула йому:

— Ти завше чіпляєшся до моїх родичів. А вони такі добрі до хлопчика й тримають його задарма.

— Та це правда... вони люди непогані, — примирливо сказав Цар Навуходоносор. — Але ти не пишайся так, Малі!.. Синку! — він став шукати по кишенях, що б дитині дати, і знайшов тютюн.

А хай йому біс, на дарма витрачені п'ять ере він же міг щось купити синові, наприклад, вершків; для такого принца не шкода й вершків! Він знову подався на кухню і в божевільній надії почав нищпорити між тарілками.

Раптом він аж свиснув з несподіванки: під одною чашкою лежало схованих десять ере. Цар Навуходоносор вернувся, пританцьовуючи, до кімнати.

— Ну-бо, кохана Мальвіно, скоч униз і купи на п'ять ере вершків принцові-наступникові, а на решту — горілки. Скажи, що це хворому, і тобі добре намірять!

Ніхто в світі не став би дорікати Мальвіні, що вона купила горілки на всі гроші, а найменше вона сама. По-перше, в таку пору дня вершки однаково були б уже кислі, по-друге, їх у крамниці й не було, а по-третє, менше, як на десять ере, горілки не продавали. Цар Навуходоносор теж був не такий чоловік, щоб дорікати їй, вислухавши ці пояснення, зрештою, цілком слухні. А щодо хлопчика, то він був уже досить великий, щоб удовольнитися кількома краплями горілки, якими змочено скоринку хліба.

Скоро Цар Навуходоносор випив горілку, для нього розвіялися чари домашнього затишку, він уже не втішався мирним спочинком у родинному оточенні і щохвили підходив до вікна та визирав надвір. У ньому прокинулась давня відвага, він відчув себе зпову сповненим снаги й захотів трохи згадати колишнє, ще раз, як то кажуть, стати на герць із життям.

Була на диво гарна година, один із тих небагатьох днів, коли сонце, переможно прорвавши туман над містом, заливає вулиці своїм могутнім промінням. Крізь дерева на валу проглядала осяйна блакить, неба не було— тільки ясний, спокійний простір, погляд губився в ледь забарвленій безмежності.

Цар Навуходоносор стрепенувся:

— Такий день годилося б відзначити, а не сидіти тут і нудьгувати. Та й хлопчина вже спати захотів. Я гадаю, що треба вийти трошки розворушитися на повітрі... Тільки ж аби мати який гріш у кишені, — зітхнув він, пильно роззираючись по порожній кімнаті.

— А ти не боїшся ходити по місту в своїй уніформі? — спитала Мальвіна.

— Воно, звісно, краще в цивільному. Та, може, серед цього вбрання щось для мене знайдеться. Його тут ціла комора!

Вони обстежили шмаття на ліжку й вибрали найціліші штани та брунатного піджака, що сьак-так тримався купи. Цар Навуходоносор відразу переодягнувся і зневажливо шпурнув свою уніформу на постіль.

— Ти як трохи причепуришся, то стаєш такий гарний! — сказала Мальвіна і пестливо погладила його.

— Непоганий, — зворушено сказав він. — Але шкарпеток вони забули приготувати.

— А ти спусти нижче штани, Носоре.

— Нічого не pomoжеться. Але в дерев'янках улітку можна ходити й без шкарпеток.

— Тоді я не піду з тобою. Знайду собі поряднішого кавадера!

— Та я лиш пожартував, — поспішився заспокоїти її Цар Навуходоносор. — Ми ще так низько не впали, — бадьоро сказав він, однак і далі безпорадно стояв на місці.

— Пошукай у комірчині, — запропонувала Мальвіна.

— Еге ж, я оце й сам так подумав, — впевнено відповів він, щоб не принизити своєї гідності перед дамою.

Він мерщій пішов до комірчини, а невдовзі виніс звідти зім'ятого циліндра й пару стоптаних шкіряних черевиків.

— Дивись, які ботики! — радісно вигукнув він. — Щоправда, вшиті по-свинському, та все ж кращі за дерев'янки! Бо дерев'янки я просто ненавиджу. Вони підривають наше ремесло й калічать ноги.

Убрання лежало на ньому, як папір, що його зім'ято, а тоді розгладжено. Але обоє вони помічали тільки дірки, і Мальвіна марно шукала голки з ниткою. Дитина в колисці тим часом заворушилася й заплакала, — очевидно, скоро мала надійти мати. Лагідно примовляючи до хлопця, вони посадили його знову на стілець коло вікна, прив'язавши, щоб він не звалився додолу.

— Еге ж, тут він може сидіти й милуватись небом. І взагалі тут йому дуже зручно, — мовив Цар Навуходоносор і обережно погладив дитину по ріденькому чубові.

Однак хлопчик волів спати; важко звісивши голову набік, він знову почав сопти.

Дівчинка в колясці заборсалася. Вона впустила смочка і плакала, видимаючи голого животика. Маленьке її тіло вигиналося дугою.

— Вона голодна, сердешна, — сказав Цар Навуходоносор, безпорадно оглядаючись. — Дивися лишень, як вона видимає живота! Не завадило б його чимось наповнити, га? — Він боязко погладив дитину по напнутому, як барабан, животу, тоді взяв пляшку й подивився на неї до світла. Але в пляшці нічого не лишилося, останні краплі вони вицідили хлопчикові на скоринку.

— Шкода її, — мовила Мальвіна. — Хоч і не моя дитина, а все-таки шкода.

Вона зібрала кілька крихт хліба, розжувала їх добре, тоді виплюнула ту кашу в завісу й спорядила новий смочок, трошки далі від останнього. Дитина замовкла й заходилася смоктати вузлика, не помічаючи, що до важких тороків, які їй доводилося весь час ворухити, додався ще один.

Цар Навуходоносор хвилю дивився, як завзято вона смоче.

— Вчепилася, мов обценьками, — задумливо сказав він. — З неї ще виросте добра штучка! Не хотів би я бути тим чоловіком, що стане їй поперек дороги... Та чи не повідрізувати нам висмоктані вузли? Аж шкода дивитися, як дитина мордується з усією цією спорудою.

— Ні, хай будуть, може, сестрі ще знадобиться завіса, — відповіла Мальвіна.

Вони зійшли на вулицю й рушили навмання. Мальвіна взяла свого Носора під руку і ступала, ледь торкаючись ногами землі.

— Ти ж поведеш мене в пристойне місце, а не в якесь кубло, правда? Адже є багато

місць, куди ми можемо піти.

Мальвіна говорила так упевнено, що Цар Навуходоносор відчув себе зовсім мізерним.

Зрештою, вона полишила йому вибирати дорогу і тільки зрідка закохано поглядала на нього, а то весь час скромно дивилася вниз. Вона так давно не ходила з чоловіком, що їй здавалося, наче вона йде в такому товаристві вперше. Мальвіна ніяковіла, як дівчина, і це додавало їй принади. Крадькома вона все ж таки зиркала на двері крамниць, де стояли люди й дивилися їм услід. Цареві Навуходоносоріві личив циліндр, і Мальвіна знала, що з них гарна пара.

— Я знаю, куди ти мене ведеш, — вдоволено мовила вона, повисаючи на його руці.

Проте вона не знала, і їй було байдуже; вона тільки сказала так, щоб віддати словами свою довіру до нього. Найкраще вона пішла б з ним під руку, заплющивши очі, просто назустріч сонцю і розплющила б їх аж тоді, як вони опинилися б на місці: море світла хлюпнуло б їй межі очі, аж вона скрикнула б... Як би то було чудово!

Однак Цар Навуходоносор вівся якось дивно. Скоро вони опинилися коло мосту, що вів до центру, він раптом повернув назад, а потім рушив ще в інший бік. Звісно, є багато місць, де можна розважитись, на кожній вулиці якийсь заклад вабить тебе повеселитися. Треба тільки вибрати найкращий, щоб потім не жалкувати. Сам він залюбки пішов би поблукати містом, сховався б його вздовж і впоперек, але з дамою про таке годі було й думати. А тим часом він чекав, що йому сяйне якась щаслива ідея, хитра вигадка, що врятувала б нинішній вечір, як бувало сотні разів досі. Отже, треба було протягти час, і Цар Навуходоносор кружляв, як шкіпер зі своїм судном у морі, дожидаючи, поки прибуде лоцман.

Та Мальвіна вже щось запідозрила й сказала здивовано:

— Мені здається, що ми кружляємо на одному місці.

— Треба найперше подумати про голку й нитку, — сердито буркнув Цар Навуходоносор. — Джентльмен повинен... х

Мальвіна пригорнулася йому до руки й довірливо позирнула на нього, вражена його сердитим тоном. І Цареві Навуходоносоріві стало соромно, він відчув себе відповідальним за цю істоту, що йшла поруч нього, сподіваючися на веселий вечір. Вона чудово знала, що в нього нема жадного ере, але просто сліпо вірила в його спритність. І вона не помилилася б за нормальних обставин: Цар Навуходоносор був не така людина, аби не вигадати чогось, коли йшлося про веселу розвагу. Горе тільки, що саме тепер його залишила геніальність, він не помічав ані сліду тієї спритності, що так часто заміняла йому в житті готові гроші.

— Ми могли б піти в "Карафку" й потанцювати, — зніяковіло сказав він. — Тільки туди нам не прошмигнути.

Він гірко відчував, що йому бракує найголовнішого. Місць, де можна розважитись, є скільки завгодно, та що з того, коли йому до них не доступитися! Він ніколи не розумів правдивої ціни грошам, але тепер начебто збагнув: принаймні добре було б їх мати, коли тобі зраджує спритність.

Трохи засмучені, вони пішли на вал і сіли на лавку. Сонце стояло навзаході, день кінчався, дихаючи над містом пурпуровою імлою; вона стелилася попід деревами на валу, мов надмір випарів з теплого, напоєного щастям світу. Неподалік зграйка дітей, узявшись за руки, танцювала й приспівувала, а в кінці вулиці полум'яніла золотом баня Спаської церкви. В таку годину неможливо було сумувати, і поступово вони, розмовляючи про всячину, забули про свої злигодні. Вечір наділив і їм трохи своєї пишноти, вселив у душу злагоду, вони трохи журно дивились на сонце, що байдуже сідало дедалі нижче, — як на щось надто велике, аби його можна було трохи затримати. Та поки ще воно сіло, багряне сяйво залило дахи, поцілувало їхні понурі обличчя, й вони ще раз спалахнули запаморочливою сподіванкою. Так ясно ще їхні очі, мабуть, ніколи не світилися: в них відбилосся полум'я веселих променів, що справляли над містом свою оргію. Звідти спливало на них щось невимовне, якесь неспізнане щастя — і сповнювало їхні змучені серця натугою.

Мальвіна вмовила одну дівчинку скочити додому по голку й нитки, тоді заходилась опоряджати свого великого, чудового чоловіка. Зграйка дітей оточила їх і зацікавлено стежила за роботою. Цар Навуходопосор простягся на лавці, щоб Мальвіні зручніше було шити, її обертався так, аби дірка випадала зверху. Він перекидався, мов зманіжене цуценя, жартував із себе й сипав приповідками, звеселяючи дітвору. Мальвіна, хоч уже смеркало, спритно орудувала голкою, і незабаром усе було готове.

— Ну от, — мовила вона, переможно заглядаючи йому в очі, — останню перепону усунуто.

А Цар Навуходопосор знову відчув себе мізерним і безпорадним. Не залишилося вже більше ніякої відмовки! За тим пильним шиттям на нього також чатувала таємна надія, бо навіщо ж тоді причепурюватися? Мала ж бути якась причина! А тепер та надія лопнула просто перед очима, відслоняючи мізерність чоловіка, що втратив уже свою спритність.

Цар Навуходопосор і далі вірив у себе, ця віра була ніби гігантськими залишками його мрії, яку він хотів сьогодні здійснити: не більше й не менше, як вернути собі молодість, за вечір зробити доколосвітню мандрівку в мініатюрі! Це ж просто дрібничка для того, хто обійшов три частини світу без гроша в кишені й зазнав усього, що може дати життя! І от усе скінчилося найбанальнішим чином: він опинився на міліні, не маючи нещасних п'ятдесяти ере заплатити за вхід на танці!

Звісно, завше можна розважитись і без грошей: навіть найгірший голодранець знайде серед своїх знайомих когось, хто заплатить за нього. Мальвіна, ніби мимохідь, теж натякнула на таку можливість — адже жінки тільки й на те існують, щоб їх хтось утримував. Та Цар Навуходопосор був не з тих, що живуть на чужий кошт; він сам волів грати ролю багатія, який вернувся з Америки. І нині він пішов до міста не на те, щоб напиться, а щоб ще раз побувати в тих місцях, де він гуляв замолоду; якщо там із ним більше не хочуть знатися, то він скаже "годі" і вернеться до притулку. Але вилизувати тарілки після бенкету він не хоче, хай лижуть ті, хто ніколи не був на бенкеті.

— Крім того, є ще певні обов'язки перед товаришами з притулку, яких я, так би

мовити, репрезентую, — сказав він голосно, бо таке вже й жінка могла втямити. — Але ти можеш піти сама, пані! З своєю вродою ти завше знайдеш собі кавалера!

Однак Мальвіна ще міцніше вчепилася йому в руку й заявила, що, крім нього, їй ніхто не потрібен, вона хоче бути тільки з ним. Інша річ, як його немає.

— Саме це я й сподівався почути від тебе, — зворушено відповів Цар Навуходоносор. — Бувши тобою, я б теж так відповів.

Мальвіна вислухала його похвалу з мужньою усмішкою, а тоді раптом заплакала. Безглуздо розпустила сльози, наче це вперше її підмануло життя. Цар Навуходоносор не став її втішати, тільки мовчки обняв за шию. Прихилившись до його плеча, вона, плачучи, заснула.

Було вже темно, нічні тіні позаягали під деревами, а вздовж вулиці один по одному спалахували ліхтарі, наче лопався присмерк. Очі Царя Навуходоносора прибрали незвичного виразу — якогось нетутешнього; дивилися, нічого не бачачи. Він боявся поворухнутися, щоб не збудити Мальвіни, і почувався страшенно самотнім, таким самотнім, що ладен був від усього відмовитись; минулася його молодечість, він старий, ні на що не здатний дід! Признавшись собі в своїй немочі, він навіть відчув полегкість: не треба буде більше підставляти стомлені плечі під те, чого не годен утримати. Гай, гай, усе минулося, життя вже не дається в руки; воно, гуркочучи, пролітає поряд, і той, хто захоче догнати його, тільки впаде й розтратить голову об бруківку!

А все ж щось таки було, він же не якийсь там непотріб! Свого часу він гори перевертав! Йому було що згадати, він конче мусить поділитися своїми спогадами! Та коли Мальвіна прокинулася і глянула на нього, то все в ньому зів'яло від того розчарування, що світилося в її очах. Їй, певне, снилося, що вона була на веселому бенкеті.

Вони сиділи, притулившись одне до одного, й жадне не відчувало потреби щось казати. Тільки Цар Навуходоносор дивувався, що Мальвіна не дорікає йому. Раніше він навіть хотів цього; дійшлося б до сварки, і він би тоді виплутався з халепи як чоловік — мовляв, усе владналося б, якби вона не зіпсувала справи своїм базіканням. Але тепер піддався кволості і був Мальвіні вдячний за мовчанку.

Узбіччя валу заросло кущами, серед яких діти й бездомні попротоптували стежечки. Темрява лагідно залягала під листям, а на дні рову дзюркотіла вода й шурхотів очерет.

Щось у тій картині зворушило серце Царя Навуходоносора, ніби вітання з найкращих днів його минулого. Тут він ще може по-своєму впитися чарами матері землі! Це ж бо єдине, на що він тепер годен, — переночувати просто неба. Цієї ночі він підсумує все, чого досяг у житті, адже ціле його існування скрашувала потаємна втіха, яку він відчував, лягаючи спати під зірками її прокидаючись геть укритий ранковою росою, милуючись безмежними просторами, що розлягалися навсід. І на таке він ще й нині здатен!

Однак Мальвіна обурилася: щоб вона оце спала просто неба, мов якась... ні, в

їхньому відділку до такого не звикли.

— У нас там стоять правдиві ліжка, і під кожним полив'яний знадіб. А втім, я можу піти собі, коли в тебе такі простацькі забаганки.

Цар Навуходоносор сумно глянув на неї, як вона зібралась іти: перед ним вона могла б і не вдавати графині. Він відчував свою старечу самотність і не хотів нікому себе накидати.

— Ти сьогодні така гонориста, — сказав він, гірко всміхнувшись. — Можна подумати навіть, що тебе вподобав хтось із наглядачів.

— Тьху, Носоре! — обурилась Мальвіна. — Ти ж добре знаєш, що я не штрейкбрехер!

— Чому б ні... Якщо це дасть якусь полегкість, то можна й поступитися...

Цар Навуходоносор починав розуміти значення поступок і поступився новій, убогішій дійсності. Він-бо якраз згадав про горище з сіном у стайні візника Єнсена. Він стомився й хотів спочити, а хіба таке горище — погане місце? Майже як копиця сіна просто неба!

Цар Навуходоносор несміливо запропонував Мальвін горище; на його подив, вона не стала комизитись, а мовчки підвелася. Вони ще трохи пройшли валом у південному напрямку, тоді спустилися вниз і подалися через майданчик, геть закиданий старими паровими казанами, іржавою бляхою та порваними, стертими ланцюгами. Крізь дірку в загороді вони пробралися на подвір'я, де з одного боку чорніла велика фабрична будова, а з другого тяглися присадкуваті кам'яниці й дерев'яні шопи. Цар Навуходоносор узяв Мальвіну за руку й повів за собою, тримаючись ближче до возів та куп різного мотлоху. Вони підійшли до низької стайні; чути було, як коні в ній рівномірно хрумкають обрік.

Цар Навуходоносор засунув голову у відчинену верхню стулку дверей і тихо свиснув. У його порухах з'явилася молодеча пружність, він наслухав сторожко, ладен на кожен згук відступити або змінити тактику. Все тут нагадувало йому колишній широкий світ; він повернувся, кивнув головою, що все гаразд, і відсунув засув. Тоді навшпиньки зайшов до стайні, тягнучи за собою Мальвіну.

— Ось і наш готель, — пошепки сказав він, захоплено роздивляючись навколо. — Ох і коники! А сіно як пахне! До того ж коні панські, з гною видно. І наймит подався до міста. Все чудово складається. Ну, гайда на сіно, пані!

Він поліз драбиною на горище, а Мальвіна за ним. Вона вибиралася дуже повільно, без потреби затуляючись спідницею, бо Носорова безцеремонність образила її.

Тієї ночі Цареві Навуходоносорові снівся безкрай степ і зоряне небо. Він лаштувався завтра тугіше підперезатися і взяти ноги на плечі, а поки що ліг спочити на духмяній копиці сіна, дивився на гори віддалік і подумки тішився, що скоро побачить світ за ними. Над його головою пропливав безмежний всесвіт і линула неземна музика. Він дослухався до нескінченної симфонії величної ночі, і вона казала йому, що він самотний. Але Цар Навуходоносор тим не журився.

Мальвіна ж була в "Карафці" й танцювала "журавля". Танцюючи, вона граційним

порухом підносила сукню, і жовті панчохи було видно аж поза коліна.

Наглядач Петерсен вернувся зі своєю бригадою до притулку й здивувався, що Царя Навуходоносора й досі немає. Не раз бувало, що хтось із притульчан зникав на день чи на два, але здебільшого сам-таки повертався. В кожному разі, втікачів завше легко було знайти, тож не було підстав турбуватися, що Цар Навуходоносор не повертався.

Однак його таки почали шукати, і в певному місці його сліди збіглися з Мальвініними: вона також зникла. А що всі знали про колишній їхній зв'язок, то справа зразу набрала трохи поважнішого відтінку. Їхні стосунки з родиною у Кристіановій гавані теж були відомі, тому найперше кинулися шукати втікачів туди.

Тим часом господар помешкання вернувся додому і знайшов на ліжку уніформу. Він зразу зметикував, у чім річ, а що це пахло поліцією, то він сам подався до дільниці. Така подвійна тривога підняла на ноги всіх поліцаїв: почалися розшуки, до того ж усі сліди вели на вал коло Кристіанової гавані. Але там-таки й губилися.

Хоч як там було, але втеча цих двох людей, що зазнали життєвого краху, поступово з комічної обернулася на романтичну; чудова літня ніч огорнула їх своєю таємничістю. Може, того вечора коханням було напоєне саме повітря, бо подія та прибрала форми любовної драми. Подано повідомлення до газет, і за ніч якнайдокладніше обстежено рів, прокопаний за валом.

На світанку один поліцай, що знав усі закутки в Кристіановій гавані, почав обходити їх по черзі. Рано-вранці сонце виглянуло з-за далеких гір і залоскотало Царя Навуходоносора в ніс; він прокинувся, протер очі й побачив перед собою те, що він найдужче ненавидів, — поліцай! Однак біда його навчила бути привітним до свого споконвічного ворога, і, випрочавшись із Мальвініних обіймів, він, позіхаючи, спитав:

— Що, вставати, чи як?

Поліцай кивнув.

— Ми, звісно, й самі вернулися б, але завше приємніше, коли по тебе приїдуть. Ви ж, певне, з каретою?

— Авжеж, вона чекає на майдані! — засміявся поліцай.

Там таки справді стояв повіз, і всі троє вмостилися в ньому. Мальвіна й Цар Навуходоносор не тямалися з захвату, на їхнє прохання верха повозу не піднімали, і обоє відкинулись на зручному сидінні. Вони верталися з бенкету, трохи приголомшені безліччю вражень; світло й музика все ще наморочили їм голову. Цар Навуходоносор поблажливо, махав рукою перехожим, а Мальвіна посилала їм поцілунки. Обоє вони сміялися, а поліцай удавав, що нічого не помічає.

— Кінець принаймні чудовий, — сказав Цар Навуходоносор, коли повіз спинився перед брамою притулку.

Мальвіна нічого не відповіла, тільки приклала вказівного пальця до вуст і повільно схилила голову. І Цар Навуходоносор збагнув той знак: так, певне, у вищому світі дякують за солодощі й шоколад — і поставився з повагою до її мовчанки. Він зняв старого циліндра, глибоко вклонився дамі й переступив поріг притулку, як вельможний гість із Бредгаде, що зласкавився скуштувати страву злидарів.

То був їхній останній бенкет. Мальвіна застудилася тієї ночі і скоро померла, а цар Навуходоносор не мав відваги стинатися сам-один з великим світом. Досі йому щастило, але, передчуваючи поразку в прийдешньому, він волів жити спогадами.